

"SORIA ÁRIDA Y FRÍA..."

Bideko behaketa estetiko bat

Luis Mari MUJICA

Uztailaren bihotzean, Gaztela Zaharreko eremuak labe gori direla –eta txitxarrak pinuetan arratsaren bihotza zerratzen dutela– Soriara arrimatzen naiz. Ostatuako leihotik galsoro edo bestelako labore-lurren urrezko galtzuak ditut begiztagai. Parajearen zekentasunak, arrokadien orban grix-zurixkak –pinu serioen berdoztasun mikatzak– Antonio Machado handiaren poesiarantz naramate. Lehen ere San Leonardo de Yagüeko ostatu batean egona nintzen. Oraingoan, ordea, asti gehiago dut, eta probintziari itzulia emanen diot bertako eremuak, galsoroak, muino urdinxka eta kare-haitzak (sabina-zuhaitz, haritz baiXu eta arteen berdoztasunean) oro gustatuko ditut.

Abejar herriaren parean Calatañazoranzko errepidea hartzen dut. Bidean korta zapalak, teilaturik gabeko ostatu zaharrak, eta txaparro, epuru eta pinuen lekukotza toki bakartietan. Calatañazor herrian –bihurgune batzuk igarota– ertaroan sartzenagoa sentitzen naiz. Ene oroimenera, berehala, haurtzaroan –eta gaztelania kastizoan– ikasiriko kopia xumea: "En Calatañazor / Almanzor / perdió el tambor". Herriaren saihets batean gaztelu zahararen hondakinak; bere hormak joanaren lekuko zurrun dira. Dorrea, goitik behera, tximistaren aizkoraz bezala, zartatua dago, eta bere alboan amildegia errekarantz zintzilik; oro antzinatasun geologiko basatia da inguruan. Herrian etxe anitzek epuru-zurez eginiko habeteria agertzen du, eta buztinez eta legar-orez eginiko hormak ere ez dira falta (zoruån har-lauza gogorak, erreka-kaskailuen geometria soilak dituztela). Balkoiteria zurrezkoa da etxeetan, atalburua, aldiz, harrizkoa batzuetan, eta teila-tuetan ke-bide konikoak. Calatañazor ertaroan datza, ertaroaren geraldian astitsuan

Santa Maria eliza galantak erromanikoa eskaintzen dio bisitariari atarian; kapiteletan erliebeek irudi zoomorfoak eta landareak dituzte (arkuaren alfiz bitxia ahanzi gabe), eta tenplu barruan, batik bat, erretaulako Kristo gotiko bikaina. Horman Gaztelako pendoi antzina-ko baten oihala.

Berriro gaztelurantz so egiten dut, eta paisaiaren zekentasu-
nean (nahi baduzu mistikan...) Gaztelaren kontraesanak sumatzen
(ezen Machadok esan zigun Gaztela Zaharra zarpailen artean ere
harro sentitzen dela ("Castilla miserable, ayer dominadora, envuelta
en sus andrajos, desprecia cuanto ignora..."). Kontraesan horrek
estonatzan nau –egungo hondamendia ikusita ere– bere iragana
harro eta joria azaltzen baita. Alde batetik murrizta da Gaztela, beste-
tik osoro aberatsa konkistaldiko amets eta eginbeharretan. Ez,
gaztelaua ez da andaluziarra bezain joria, baina bai zailtsu eta eragin-
korragoa (lurraren zekentasunak bere arima sufrikarioz handitasuna-
ra bultzatu baitu –eta eremuetako jasanbeharrak bere izaerari bor-
tiztasun berezia erantsi–).

Gaztelara iristen naizen bakoitzean ni neu gaztelaua sentitzen
naiz, Gaztelaren seme, joera endozentrista guztiak albora utzi.
Gaztelako paisaiak harridura estetiko berezia du niregan, transzen-
dentziaren intuizioa sumatzen dut bere hedadura luzean, aszetikaren
deia dut sakon zentzuetan. Maitatzen dut bere lurren bisemia sakona
–luxurik edo joritasunik gabea– (eta ez naiz ari, alafede, gezurretan
-ipuzurikeria etnikoetan, ze Gaztelaren jarrera mesianikoaz aski kriti-
ko azaldu naiz bestetan...).

Naturaren sentimendua eta estetika, bada, biziki uztartuta
Gaztelako geografia osoan, ze ote -otean -eta lo, ez -lo, ere - bera
astitsu behatzea atsegin izaten zait (non ikusiak baitan luzarorako
susmo ona uzten didan...). Euskaldunok, kulturalki, Gaztelaren era-
soa mendeetan jasan arren –hizkuntzaren esparruan, bereziki–, mait-
te dut Gaztela, miresten dut bere patu historikoa (non iberiarrek,
zeltiarrek, eromatarrek, bisigodoek, alanoek, mairuek eta abarrekin
euskaldunok ere populatu genituen bere lurra eta nazio oso baten
ardatz bilakatzeko tenorea ukan zuen...). Bai, Gaztelaren gaurko zar-
pail guztien gaindik ("Castilla miserable..., envuelta en sus andra-
jos...") aintzinako lehia eta ahalmena dira gailen ("ayer dominado-
ra"; horretan datza bere sintesia.

Calatañazorko herrixkan gaitzesten dut Espainian moda den

itsas-bazterreko turismoa. Komunikabideek ignoratzen dituzte barrualdeko lurrok, eta turismo fribolo eta hutsal batek itotzen du oro coka-cola light posmodernoaren mesedetan. Costa Brava, Costa de oro, Costa Blanca eta gisakoen propagandan Soria osoro ahantzia geratzen da, baztertua sano, eta giza-erlauntzak bilatzen dituenak joera arruntak ditu, hots, larrua belztea, izozkia hartzea eta plater konbinatuen hutsaltasunaz asetzea...

Calatañazor utzita, Soriako probintziaren iparraldea korritzen dut pinudien itzal eta usain mikatzen abaroan. Vinuesa, Covaleda, Salduero, Duruelo eskualdeko ildo batzuk dira. Santa Elenako aldapatik gora, La Laguna Negraren ur berde eta paisaia bortitzean da ene soa (Machadok emaniko bisemia eta drama-kutsuan bildua): "Los hijos de Alvargonzález / por una empinada senda, / para tomar el camino de Salduero a Covaleda / cabalgan en pardas mulas, / bajo el pinar de Vinuesa". Pinuen erretxin-usaina sarkorra da.

Molinos de Dueron zubi-begien azpian Duero isil pasatzen da paisaiari xarma berdosta itsatsiz (eta historiak gorderiko erromantzeen jalgipena entzungarri bertan –hiruzpalau bider berari behatuz ere bidaiari hau aspertzen ez dela–). Herrietan etxe eta jauregi sendoak, harribiziz eginiko egoitzak, aterpe zabalak, erlaitz irteerak, armari harroak, estrata eta kale simetrikoak. Cuerda del Pozoko urtegiak, berriz, sabelean ortzi urdinaren pusketak gorde bide ditu, eta mendiak pinuak, ipuruak eta isatsak bere ur-azalaren lagunkide ditu. Beherago ibaiak ur nagia sentazio baldana, paisaiaren loaldiaren plazera. Vinuesan, zehazki, etxeteria mardularen ondoan, eliza bi begizko dorreaz, eta gibelean –digante litikoa bezala– Urbion garaia katedral baten itzal maiestatikoa ezartzen duela baranoan. Mendiaren oinetan hedatzen da –esana dugunez– euskal toponimia apurra, euskaldunek ertaroan beheko eskualde despopulatuetara eginiko emigrazioen adierazgarri.

La Laguna Negrak arrokadi eta toki malkartsuen fantasia geologikoa du uretan. Harkaitz galantek mamuak dirudite, izu barnetikoen plastifikazio litikoak, aspaldiko istorioen zantzuak. A. Machadok beste behin: "Era un paraje de bosque / peñas aborascadas; / aquí bocas que bostezan / o monstruos de fieras garras..., / rocas, y rocas, y troncos, / y troncos, ramas y ramas. / En el hondón del barranco / la noche, el miedo y el agua". Nik ere inguruan bisaia zantarrak, zintzur zabalduak, konkordura itsusiak sumatu bide ditut, antzinako erro-

mantzeen argudioaz nahasturik (aintzira, ordea, gaur bare eta go-goetatsu dago uraren berdetasun txukunean).

La Laguna Negratik jaitsita, Navalenen San Leonardoranzko bi-dea hartzen dut. Hurrengo egunez, Uceroko aldeko paraje gaitza (arte, txaparroa, sabinak eta ipurua errege diren eskualdea) dut txangoaren helburu. Ene kasko gainetik hegazti zantar bat igarotzen da. Sala dirudi. Ni neu ote naiz bere sarraskia? Mendia bihurgune eta koskatan jaisten dut –bertikaltasun ausartetan erasten– Lobos ibaia aldera; Gallanako aldapan aurrez-aurrez dakusat gaztelu baten silueta hondakinen apoteosia negargarrian (eta paisaia kare-haitzen gune zuritzetatik lur landuen biguntasunera igarotzen da. El Burgo de Osmako lurrak bilatuz). Han-hemen korta eroriak, murru jautsien hieratikotasun zurrinak, herri eta herrixka hustuen desolamendua.

Kotxea erreplide estuaren gune batean uzten dut, nola-hala, aparkatuta. Machadoren Campos de Castilla poemategia dut besapean. Non toki hoberik poetaren poemak irakurtzeko? Pinuz beteriko paraje berezia da, berde hotzaren festan (eta, nola ez, erromantzeen xumetasunak –eta amodioaren inguruko pasaguneek– aberatsagoak bihurtzen ditu nire uneak (eta Machadoren bisemia dastatuz pinu baten azpian poesiak protagonismoa irabazten du). Liburua irekitzen dut astiro –edozein orri egoki delarik paisaiaren giro animikoan dastatzeko–. Pinuen usaina bortizki datorkit. "Por un camino en la árida llanura, / entre álamos marchitos, / a solas con su sombra y su locura, / va el loco, hablando a gritos". Machadoren hitz bakoitza egoki eta sotil da, ez du deus soberakorik. "Lejos se ven sombríos estepares, colinas con malezas y cambrones, / y ruinas de viejos encinares, / coronando los agrios serrijones". Laugarren ahapaldia irakurtzera noala, supituan, auto baten gelditzea entzuten dut, gero pauso batzuen oinotsa, eta ondoren, ze ustekabea!, niregana datozen bi gizonen zalaparta. Urduritzen naiz.

–¡Quieto ahí! –ahots zakar batek. Burua jiratzean bi gizon berdez jantziak antzematen ditut –eskopetak niregana apuntatzen dituztela: ¿Qué hace usted aquí? ¿A qué ha venido aquí? –Zurbil geratzen naiz. Euren armak ikusten ditut. Liburua erortzen zait eskuetatik belarrera.

–¿Yo...? Ya lo ven, a leer....

–¿Leyendo en un lugar tan abrupto?

–Miren, aquí está el libro... –kokotsa dar-dar dudala–. ¿Es que no se puede leer en el bosque?

–No sea usted insolente. A nadie hemos visto leyendo en estos parajes.

–Perdone, Sr. Guardia, pero yo sí estoy leyendo ... Machado merece tanto y más en estas tierras. –Guardia batek ez darama kaskoan trikorniorik, baina bai ni eskopetaz apuntatzen jarraitzen duenak. Lehen goardiak lurrera joan zaidan liburukian ditu begiak, eta orobat alboan dagoen makuto tipian.

–¿Quién es ese Machado?

–Uno de los poetas más grandes de España.

–¿Un poeta? –ezbaiez hartzen du ene erantzuna. Machado handia ez-ezaguna zailo.

–Bueno, déme el carnet de identidad y ábrame la mochila... ¿Es usted vasco, verdad?

–Sí, así es.

–Su coche tiene matrícula de San Sebastián, y está mal aparcado. Invade parte de la calzada asfaltada.

–Bueno. Es que la carretera es tan estrecha...

–¡Coño! ¿No sabe que está prohibido el estacionamiento en tal lugar? Tengo que imponerle la consabida multa... –Desgustuz irakurtzen ditu nire NAN.en datuak. Lagunari pasatzen dio, segidan, agiria, eta hitz ulergaitzak ahapeka xuxurlatzen ditu. Gero Machado-ren poesi-liburua jasotzen du lurretik susmoz bezala –zerbait subertsiboa baillitza–. Arriba me enseñará usted los documentos del coche.

Ez naiz libratuko milaka duro batzuetako multaz. Ze inozoal

Goardiak ezkutatzean autoaren motorra pizten dut, eta Uceroranzko bidean jartzen. Uceron eliza erromanikoaren errosetoia behagari da, eta Zisterko kapitelen gardu landu eta giza irudien errealtismo biluzak –tenplarioen oroitzapenean bilduak–; guardia zibilekin arestian jasaniko pasadizoa ez dut erabat ahantziko. Laster ailegaten naiz El Burgo de Osmara (aspaldiko larrugile, eltzegile, saskigile eta upagileen giroan dagoen hirira); katedral gotikoak eraikuntza galanta du –aldareburu poligonal, leiho garai eta ederrak, hiru nabe

girolaz hornituta, Siloskoaren kerantzan klaustroa, plegu bitxiz landuriko hilobiak, eta beste edergai anitz... –.

Soria hiriburura arrimatzen naiz ondorengo egunetan, eta bertan erromanikoa eta gotikoaren distiran murgiltzen, San Saturioren ermitaldeko parajea, batez ere, ederretsiz. Hirian, lehenik Santo Domingo elizaren finezia erromanikoa bitxitasun apartan –Ravenako arkitekturaren kerantza sotila atari txairoan duela– (bai, aitor dezadan, eta ez nadin lotsa, hamar minutu higitu gabe egonen naiz atariko tinpanoaren behakuntzan, non harlandu, irudi eta erliebeek otoitz eta salmo diren hieratismo mistikoa islatzen duten). Barruan kapitelen simetria eta hozkaduren arte transzendentea (eta edozein arte abstrakzio da, irudimena eta ulermenaren ekintza, eta erromanikoak iruditeria zurruna ageri du, nahiz ziurtasunera makurtua, gotikoaren sotiltasuna ez lortu arren). Estilo bakoltzak teologia berezia islatzen du, espiritualitate berezia erakusten (eta erromanikoak, gauzak zehatzago esanez, hormen sendotasunaz eta puntu-erdiaren biribiltasunaz fedearen trinkotasuna espresatu bide du, bere estatismoaz oxibalaren transzendentziara ihesia oraindik osoro burutu gabe). Bai, erromanikoa eta gotikoa fede-abstrakzioaren bi molde desberdin dira.

Zubia igaro aitzinetik, Osmakoarekin katedralkide den San Pedro elizaren atari platereskoa nik miresgarri, eta areago klaustro bikaina erromaniko arazenean eraikia (eta jakizu kalostra ere deitzen zaiola Ataun herrian eliz-inguruari).

Zubitik, beste aldera, Dueroren marra jarraituz –uraren ispiueta-tik gorago– San Saturioren ermita, guneharkaitzuan lekutua. Poetak "He vuelto a ver los álamos dorados del camino / en la ribera del Duero entre San Polo y San Saturio, / tras las murallas viejas de Soria barbacana...". Sintesi ederra ur-ertzeko makalondo eta lertxunak bere tokian ezarrit. Duero, noski, paisaiaren kide mina da. San Saturiok 1559. urteko flandriar triptiko ederra gordetzen du (eta nik, altueratik, ibaiaren beste ertzean –kanposantuaren bakean– poetaren Leonor emaztekiaren oroia sumatzen dut). Trenaren lokomotiba ateratzen da, ustekabean, tunelaren ahotik, umil eta zaratatsu. Hau dena, orain laurogei urte bezala, Machadoren presentziaz ukitua dago.

Dueroren zubitik harantz dago, bestalde, San Juanen monasterio xaharra, kristau eta arabiar kulturaren txertakuntza lirainenetakoa

duena. Gaurko eguzki-galdaren zigorpean hurbiltzen naiz, eta sugerente egiten bere klaustro sabaigabea. Klaustroaren hondakinetan kapritxo litiko asko dago arkuteria eta habeetan. Duerok, errota-urak bezala, ehoturiko eromantzeak xurxurlatzen bide dizkio (nik suspirio oso xumeetan entzuten ditudanak -eta lo, ez -lo bezala goxoro jasotzen astiro dastatuz-). Elizako kapiteletan zaldunak ageri dira munstroak suntsitzen -eta gizaseme errugabeel lepoak mozten- fantasiarik inozoenean, eta ederrak alde anitz du. Baldakinoak perfektuak dira. Baina kanpoan, alpaturiko klaustroaren bitxitasun aparta, arkuterian elementu erromaniakoak eta arabiar edergailuak fineziaz gurutzatu eta sareztatuz. Ekialdeko eragina du -Amalfi eta Palermoko estilizioarena- eraikuntzan, pilare bakoitza desberdina dela puntuerdi eta ferrazko arkuekin tartekatuz- (eta espiraletan ene baitara lehengo poesi-olde eta artearen sujerentziak). Klaustroaren egungo sabaia Gaztela Zaharreko ortzi urdina da, eta erromaniakoaren edertasunak sustraiak zerurantz iraulita dauzka...

Soriara arrimatzen naizen horietako batean parada izaten dut espetxeratua dagoen loba ikusteko.

-Hoy también llega usted tarde -atean uzkur gartzelazainak.

-Ya sabe, hay muchos kilómetros en medio desde San Sebastián hasta aquí... -emeki nik.

-Ese es su problema... No tiene más que media hora para ver a su sobrino. -Nire llobak hamaika bat urte daramatza, dagoeneko, espetxeetan, eta "mutil, animo, hilabete batzuk baino ez zaizkik geratzen..." jalgitzen diot ikustatzen dudana bakoitzean. Berak lokutorioko gelaxkan:

-Hartu nuen bidali zenidan Ataungo toponimiaren liburukia. Eskertzen dizut oparia, eta bertan allegatzearen dudana semearen izena jartzeko tokizen interesgarri zenbait beha egon naiz. *Illor, Illurdi, Zearreta* bezalakoak politak dira ataundar batentzat.

-Zergatik ez *Kepa* edo *Koldo*? -nik adarra joz, ontsa baitakit berak ez ditudala atsegin aranatar izen asmatuak.

-Zaude, zaude...

lloba aski zimel ikusten dut. Badakit idealista dela, eta berak gure Euskal Herriaren egoeraz gartzelan duen irizpideak erredukzionismoa islatzen duela, agian. Hemen, amaren etxetik hirurehun bat kilometro urrun egon beharra ez da gauza makala.

–Joan den astean pilotara euskaldunok irabazi genuen.

–Pozik, orduan?

–Noski, baina giharretan oraindik oinazea dut. –Gustatzen zaio gure herriaren irtenbide eta beste mistifikazio abertzaleez nirekin mintzatzea. Iloba gelaxkako burdin-barroteetara ongi bilduta mintzatzen zait. Ni, berriz, nekatzen naiz burdinapeko zirrizturatik barrena hitz egin beharraz.

Atexka irekita guardiak niri:

–Le quedan siete minutos para terminar la visita.

–¿No me podría dejar un cuarto de hora más?

–Imposible. Ya sabe qué tiene que hacer otra vez...

Urruntzen da metro batzuk gelaxkatik

–Irakurri nuen zure artikulua, *Diario Vasco*-n azaldua. Badakizu ez nagoela ados gauza guztietan zurekin.

–Noski, nik jalgitakoak ez dituk nahitaez hartzekoak. –Ilobak eta biok urri hitz egin dugu oraingoan politikaz. Berak bigunegitatzat nauka. Beti badu zerbait Garaikoetxearen aurka.

–Ba al dakizu txapeon egon garela bi astetan?

–Zergatik?

–Alu hauek euskarazko kartak eten egiten dizkigute..., eta Madrilerla bidaltzen dituzte gaztelaniara itzultzearen. Total, gutunak gure eskuetara etortzerako hilabeteak igarotzen dira.

–Pazientzia behar, hortaz... –“En fin, en fin, Jainkoak egin zin Martin...” eransten diot. Egia esan, gustura etortzen naiz iloba ikustazera. Luzesko darama berak espetxeetan, eta oraindik luzerako ote duen errezeloak tristatzen nau.

–Jaso nuen, osaba, bidalitako paketea ere. Eskerrik asko...

Hilobiaren ikustaldia amaituta, Almazán aldera hartu ohi dut bidea. Urrunetik ikusten da Almazán herria errepidean, muino batean kokatua, ia oro harresitan bildua. Behean Duerok mihizatzen ditu ur –ertzeko makalondo eta zumeen itzalak. Parajea okrea, berriro, lehorraren mistikaz ukitua; ogi-lurrak dira bertakoak, eta buztinez eginiko etxeak ez dira falta. Arabiar hiria izan zen Almazán Alfonso VI.ak hartu zuen arte; Antso Azkarra nafar erregeak, berriz, menderatu zuen hiria “matando, et quemando, et robando” kronikak dioe-

nez. San Migel eliza mirestekoa da bere nabe, abside eta kupularen orientalismo txairoagatik.

Almazán-dik Santa María de Huerta-rantz jaisten naiz. Ene begiak, beste behin, mozkortzen dira labore-lurren urre eta okreaz. Levante eta Gironako kostaldeko turismo zatatatu eta erosotik urrun, dastatzen dut gaztelar paisaiaren xarma. Zergatik murgildu behar gara denok turismo komertzialaren sare faltsuetan? Santa María de Huertan zisterreko beste monasterio sotila –bertan XII. mendeko ataria arrosotoiaz hornitua, klaustro gotikoa, elizaren erre-
taula, 1557.ko koru tailatua eta jantokia ere ikustekoak direla. Edo-
non eraikuntzan zisterar monjeen biluztasun ornamentala nabari
–hots, gotiko seberoaren kerantzak edergai gehienetan–.

Herriak eta hiriak bisitatu ondoren, beti ukaten dut astia ene baitara itzultzeko (eta, aitortua dudanez, ene bidai-gurariaz gain, behin medikuak esana beteaz dagit txangoa: "Zu ibilliaz sendatuko zara; gauza berriak ikusteak aterako zaitu zure maratiletatik...". Bai, nik ere psikiatraren beharra izan dut ene bizitzan, batzuetan (idazleok konplexuak baikara baitan...). Ikusiak, zinez, marko zabalagoak jar-
tzen dizkio norberaren paranoiari...

ITZULPENAK